

Մուրացան

Գևորգ Մարգարետունի

Ծովամարտ

Ը

ԾՈՎԱՄԱՐՏ

Մարգարետունի իշխանը, յոր գիշերային հարձակումը հաջողությամբ պսակելուց ետ, սուրհանդակ ուղարկեց Սևան՝ արքայական դրոշի տարած հաղթությունը թագավորին ավետելու:

Նույնպիսի ավետյաց լուրով շտապեց Գառնի Գոռ իշխանիկը: Գեղանի բերդակալուհին, որ դիտանոցից արդեն նշմարել էր ուրախության հայտարար դրոշը, դիմավորեց փեսացուին ամրոցի դռներում: Ավետյաց լուրը կայծակի արագությամբ տարածվեց բերդում: Գոհար իշխանուհին, որ ամուսնու և որդու հեռանալու օրից ի վեր շարունակ տանջվում էր տխուր մտքերով, եկավ և փարեց որդուն ուրախության արտասուքով: Դեղակի և ամրոցի բնակիչները խոնվեցան իսկույն պատանու շուրջը՝ հաղթության մանրամասնությունները նրանից լսելու: Ապա ամենքը միասին մտան եկեղեցի՝ գոհություն մատուցանելու աստծուն՝ ուխտի գինվորների ձեռքով կատարած այդ հրաշքի համար: Այնուհետև օրվա մնացորդներն անցուցին նրանք տոնակատարությամբ:

Բայց Գևորգ իշխանը այդ միջոցին զբաղված էր ուրիշ գործով: Նա հաստատ գիտեր, որ Բեշիրը չի հանգստանալ, մինչև որ յոր կրած պարտության վրեժը չլուծե: Ուստի առանց ժամանակ կորցնելու սկսավ նորանոր պատրաստություններ տեսնել, որպեսզի ոչ միայն ապագա հարձակմանց

դիմադրեն, այլև ինքը, հազարացիների ուժը ջլատելու համար, նորանոր հարձակումներ գործեն:

Այդ նպատակով, ահա՛ թշնամու թողած ավարը յուր զինվորների և կովին մասնակցող խուժանի մեջ հավասարապես բաժանելուց հետո, նա անմիջապես քաշվեցավ Գեղ, յուր բանակն այդտեղ կազմակերպելու համար:

Եվ որովհետև հաջողությունը միշտ հաջողություն է ծնում, ուստի այս անգամ նրա կոչին շատերն եկան: Գեղա ամրոցի բոլոր գորքերը, Վեդի ավանի և Ճերմանիս գյուղի զինավարժ բնակիչները, Ուրծածորի փախստականները և այլն, գունդագունդ հասան Գեղ և մտան իշխանի դրոշի տակ: Նույնպես Գառնո բերդապահ գորքերից շատերը խնդրեցին Սյունյաց օրիորդին՝ միջնորդել իշխանի առաջ, որպեսզի իրանք ևս ընդունվին նրա բանակի մեջ: Այդ միջնորդությունը տեղի ունեցավ, և Գառնո զինվորները Գոռի հետ միասին փութացին Գեղ: Այսպիսով Գևորգ իշխանի բանակն ստվարացավ: Այժմ նա հինգ հարյուրից ավելի զինվոր ուներ, որոնք կարող էին կռվել բաց դաշտի վրա:

Բայց Բեշիրը Մարգպետունու հետ ընդհարվելու միտք չուներ: Յուր պարտությունը, փախուստը և գորքերի կոտորածը այն աստիճան էին նրան կատաղեցրել, որ մի Մարգպետունու հաղթելը կամ նրա «հրոսակները» ցրվելը գոհություն չէր պատճառիլ նրան: Նա որոշել էր դիմել Սևան, առնել նրա բերդը և բռնել այդտեղ ապաստանող հայոց թագավորին: Այդպիսի արիության գործը միայն կարող էր մոռացնել տալ նրան յուր կրած նախատինքը և սրբել այն արատը, որ ինքը յուր ձեռքով դրել էր հազարացոց դրոշի վրա:

Այդ միջոցներին Նսրը ոստիկանը հեռացել էր դեպի Ատրպատական՝ Գաբավոնացիների ապստամբությունը ճնշելու համար: Նա Բեշիրին կարգել էր Դվինում իբրև լիազոր տեղակալ: Այդ հանգամանքը, մանավանդ, տանջում էր զորապետին, որովհետև հենց յուր այդ լիազորության օրերում նա ամոթալի պարտություն կրեց Մարգպետունու քսան զինվորներից: Այդ անլուր նախատինքը նա պիտի աշխատեր մեծագույն մի հաղթանակով ծածկելու:

Եվ ահա՛ նա հրամայեց ժողովել Դվին բոլոր հազարացի գորքերը, բերդերի պահակախմբերը, հետ դարձնել, մինչև անգամ, արաբացի հրոսակներին, որոնք

մինչև այն ավարտում էին անպաշտպան գյուղերը, և կազմել այդ բոլորից այնպիսի մի բանակ, որի տեսքից միայն թագավորը սարսափեր:

Երբ ամեն ինչ կազմ ու պատրաստ եղավ, նա ելավ Դվինից գիշերանց և ուղղվեցավ դեպի Սևան:

Եվ որովհետև դեռ երկյուղ էր կրում Մարգալետունու անակնկալ հարձակումից, այդ պատճառով նա Գեղա լեռներից չանցավ . այլ Մագազը պատելով՝ մտավ Կոտայք:

Գևորգ Մարգալետունին, ընդհակառակը, սպասում էր Բեշիրին Գեղա ամրոցում, որովհետև հավատացած էր, թե նա իրանից միայն պետք է յուր պարտության վրեժն առնե:

Երեք օրից հետո հագարացոց բանակը Գեղամա ծովափունքը բռնեց, զարկելով յուր վրանները ուղիղ Սևանա հանդեպ:

Բայց Բեշիրը, որ բնավ գաղափար չուներ այդ կղզու մասին, մնաց տարակուսած, երբ տեսավ նրան չորս կողմից շրջապատ:

Ինչպե՞ս պիտի գրավենք այս տարօրինակ ամրոցը, մտածեց նա ինքն իրան և խորհրդի հրավիրեց յուր գնդապետներին:

Նրանցից ոմանք խորհուրդ տվին լաստեր կազմել տալ և նրանց միջոցով գործը հանել կղզին: Ոմանք ծովակի հատակը խոր չտեսնելով՝ առաջարկեցին հողով և քարերով լցնել այն անջրպետը, որ կղզին բաժանում էր ավից, և նրա վրայով հասնել մինչև ամրոցը: Իսկ մի ծեր զինվորական, որ ծանոթ էր հագարացիների դարեր առաջ Հայաստանում արած ավերածությանց պատմության, առաջարկեց գորապետին ծովակն արձակել:

Ինչպե՞ս թե ծովակն արձակել,-զարմացած հարցրեց Բեշիրը:

Այնպես, ինչպես որ երկու հարյուր տարի առաջ Մահմեդ Բ . ոստիկանն արավ,-պատասխանեց զինվորականը:

Բայց նա ինչպե՞ս արավ:

Երեք տարի շարունակ այս կղզին պաշարեց, բայց գրավել չկարողացավ, որովհետև կղզեցիները յուր բոլոր հնարները ի դերև էին հանում: Քանի՛-քանի՛ անգամ նա լաստեր շինեց և բազմաթիվ զորք հանելով նրանց վրա, կղզին շրջապատեց: Բայց հայերը քարընկեց մեքենաներով ժայռեր էին գլորում այդ լաստերի վրա և ջրի տակը խորասուզում նրանց: Շատ անգամ էլ երկաթե երկար կարթերով քաշում էին լաստերը դեպի կղզու ժայռերը և վառած նավթ ածելով զորքի վրա, ցրտկում նրանց: Ոստիկանը փորձեց մինչև անգամ երկարամյա պաշարմամբ սովամահ անել կղզեցիներին, բայց այդ էլ չկարողացավ, որովհետև նրանց վարժ լաստավարները ելնում էին կղզուց գիշեր ժամանակ և շրջակա ավերքը հասնելով՝ առատ պաշար էին բերում կղզին այնպիսի ժամանակ, երբ հագարացիներից ոչ ոք չէր կարողանում խանգարել նրանց: Երբ ոստիկանը ամեն կողմից հույսը կտրած կամենում էր պաշարումը թողնել և հեռանալ, մեր արաբացի գիտուններից մինը, որ գտնվում էր այդ ժամանակ Մուհամեդի բանակում, եկավ և խնդրեց նրան հրաման տալ իրան կղզին առնելու մի նոր հնարք գտնել: Ոստիկանը շնորհեց արաբացուն այդ իրավունքը: Եվ նա մի քանի օր շարունակ ծովակի շուրջը պտտելուց հետ եկավ և հայտնեց ոստիկանին, թե գտել է ծովն արձակելու և Սևանն ավիից բաժանող անջրպետը ցամաքեցնելու հնարը: Երբ Մուհամեդը զարմացած հարցրեց, թե «ո՞րն է այդ», նա պատասխանեց. Սևանա լիճը գտնվում է շատ բարձր լեռների վրա, և այդ լճից ելնում է Հրազդան մեծ գետը: Այդ հանգամանքը ցույց է տալիս, թե հնարավոր է Սևանը պատող ավերից մինը փլցնել և դեպի շրջակա ձորերը անցք բանալով՝ ծովակի ջուրը դատարկել:

Արաբացի գիտնականի գյուտը հավանական գտավ Մուհամեդը և հրամայեց իսկույն փորել այն ավեր, որ հարմար էր գտնում հնարագետը: Մի քանի շաբաթվան ընթացքում արաբացի զորքերը պատրաստեցին մի հսկայական ջրանցք, որտեղից ծովակի ջուրն սկսավ հոսել դեպի յուր շուրջը պատող ահավոր ձորերը: Հոսանքը բանալուց երկու-երեք օր հետո այս անջրպետը, որ ահա մեր առջևն է, ցամաքեց բոլորովին և Մուհամեդի զորքը անաշխատ մտավ կղզին, գրավեց հինավուրց բերդը, որ, ասում էին, յուր հիմնարկության օրից ի վեր դեռ ոչ մի զորավոր թշնամի չէր կարողացել գրավել, ապա սկսան կոտորել

բնակիչներին, կողոպտել գանձերով հարուստ եկեղեցիները, գերի վարել այդտեղ ապաստանած հայազն իշխանուհիներին . . .

Այդպես էլ մենք կանենք, ընդհատեց Բեշիրը գինվորականին: -Ո՛վ որ ձեզանից կարող է այդ հինավուրց ջրանցքը գտնել, թող շտապե, ես նրան ամենամեծ պարգևը կտամ:

Այդ գիտնականը, տեր, իմ նախահայրերից մինն էր, շարունակեց գինվորականը, և այդ պատմությունը ավանդաբար մնացել է մեր ընտանիքում: Գուցե դարձյալ նախկին հնարագետի թոռներից մինին հաջողի այդ գյուտը, ուստի խնդրում եմ ինձ շնորհել այդ հետազոտության իրավունքը:

Բեշիրը գիշավ հնարագետի ժառանգին խնդրած իրավունքը, և նա յուր մի քանի ընկերներով շտապեց Գեղամա ծովափունքը հետազոտելու:

Բայց որպեսզի այդ հնարը չհաջողելուց ժամանակ չկորցնե, նա հոգաց նաև մյուս միջոցների մասին, այն է՝ փայտահարներ դրկեց մոտակա անտառը, որպեսզի գերաններ կտրեն լաստերի համար:

Թողնենք այժմ հազարացիներին իրանց պատրաստությանց հետ և տեսնենք, թե ի՞նչ էին անում այդ ժամանակ Սևանա կղզում:

Առավոտ էր, երբ վանական հայրերից մի քանիսը ծովափն իջնող հրոսակների գնդերը նշմարեցին: Արաբական դրոշը ծանոթ էր նրանց, ուստի աճապարանք խուցերը վազեցին՝ վանահորն ու միաբաններին այդ նորությունը հայտնելու: Երբ վերջիններս բլուրը ելան՝ ծովափը դիտելու, թշնամու հեծելագնդերը բռնել էին արդեն հանդիպակաց տափաստանները:

Մարգալետունու հաղորդած լուրը չէր հարմարում այս անակնկալ նորության: «Եթե Բեշիրը հաղթված էր, ապա ո՞րի գորքերն էին Սևանի վրա հարձակվողները . . .»: Այս միտքը երկյուղ բերավ միաբանների վրա:

Բայց երբ այդ մասին հայտնեցին թագավորին, նա ամենի կասկածը փարատեց՝ ասելով .

Մարգալետունուց ջարդ ուտելու պատճառով է, որ Բեշիրը հարձակվել է մեզ վրա . նա իշխանի վրեժը կամենում է լուծել թագավորից:

Ի՞նչ պիտի անենք այժմ, սրտատրոփ հարցրեց թագուհին, որ միաբանների հետ միասին գտնվում էր թագավորի մոտ:

Ոչինչ, անհոգ եղանակով պատասխանեց թագավորը, եթե արաբացիք կփորձեն մոտենալ մեր կղզուն, մենք կջարդենք նրանց լաստերը և իրանց էլ ջրի հատակը կխորասուզենք:

Բայց ի՞նչ ուժով, մենք այստեղ ընդամենը հարյուր զինվոր ունինք, հարցրեց թագուհին երկյուղագին:

Հարյուր էլ միաբան, հարեց թագավորը . ով որ ազգի հացն ուտում է, ազգի համար էլ կարող է կռվել:

Մենք պատրաստ ենք . մենք չենք փախչիլ կռվից, դիտեց վանահայրը . միայն թե գենք է պակասում մեր եղբարց:

Ջենք շատ ունին նրանք, պատասխանեց թագավորը . կղզին, փառք աստուծո, ժայռապատ է . իսկ լաստերի հետ կռվելու համար հարկավոր չէ սուր կամ նիզակ: Հրամայիր, որ քարհատները ժայռեր պոկեն կղզու խարակներից և ժողովեն նրանց ափերի մոտ: Մեր սուրբ հայրերը, կարծում եմ, քարկոծել կարող են . հետևապես, երբ իմ զինվորները կսկսեն նետահարել և կամ կարթերով լաստերը քաշել, նրանք էլ իրանց տարափը կտեղան:

Այդ կարող ենք անել . . .

Թույլ չենք տալ, որ կղզուն մի լաստ մոտենա . . .

Բոլորին կխորասուզենք . . .

Այս ու այն կողմից եռանդով խոսեցին միաբանները:

Տակավին այս խորհրդի մեջ էին թագավորն ու կղզեցիք, երբ արքայի թիկնապահներից մինը ներս մտնելով հայտնեց, թե թշնամու կողմից գրկված մի նավակ գալիս է դեպի կղզին:

Թո՛ւյլ տվեք, որ մոտենա, մի նավակը մեզ չարիք բերել չի կարող, հրամայեց թագավորը: Ապա ելնելով յուր կացարանից՝ պատվիրեց թիկնապահներին սպառազինվել իսկույն և իջնել կղզու տափարակը: Նույն տեղ ժողովելու պատվեր տվավ նաև միաբաններին:

Երբ ամենքը հավաքվեցան, թագավորը նույնպես իջավ այդտեղ և զինվորները առաջից, իսկ միաբանները վերջից կարգերով, կանգնեցրեց նրանց կղզու մուտքի կամ պարիսպների առաջ այնպիսի մի ձևով, որ ավին մոտեցողը կկարծեր, թե կղզին լիքն է զորքերով:

Նավակը, որ վարում էր ցամաքաբերդցի մի հայ, մոտեցավ ավին: Նրա մեջ նստած էին երկու հագարացի իշխաններ և մի քանի զորական: Ելնելով ցամաք, նրանք հայտնեցին, թե Բեշիր զորապետի կողմից պատգամ են բերել հայոց թագավորին, ուստի կամենում են տեսնել նրան:

Արքայի հրամանով թիկնապահները առաջնորդեցին նրանց դեպի արտաքին տունը, ուր գտնվում էր այդ ժամանակ թագավորը: Նա չէր ցանկանում, որ օտարները կղզու ներսը տեսնեն, ուստի պատգամավորներին ընդունեց այդտեղ:

Ի՞նչ բարի հրաման, հարցրեց թագավորը ժպտալով:

Պատգամավորները գլուխ խոնարհելով պատասխանեցին .

Բեշիր զորապետը բարեհաճեց յուր ողջույնն ուղարկել հայոց թագավորին և հայտնել, որ ամիրապետի հրամանով ու դրոշով նա եկել է Սևան կղզին առնելու և իրան, թագավորին, գերելու: Բայց որովհետև ինքը Բեշիրը ի ներքուստ բարեկամ է արքային, ուստի առաջարկում է նրան գալ յուր վրանը՝ խաղաղության ու բարեկամության դաշն կոչելու, իսկ Սևանը առանց կռիվի հանձնել իրան, իբրև ամիրապետի իշխանության պատկանող կալված: Հակառակ դեպքում, ավելացրին պատգամավորները, զորապետը չափաի խնայե

ո՛չ քո անձին և ո՛չ Սևանի բնակիչներին:

Թագավորը թեպետ խորը վիրավորվեցավ այս հանդուգն խոսքերից, բայց յուր սատոնությունը պահել աշխատելով, ժպտալով պատասխանեց .

Հայոց երկիրը ամիրապետինն է . ոչ ոք կարող է այդ ուրանալ, ուրեմն հարկ չկա կոխվ մղել այս կղզու դեմ, քանի որ նրա մուտքը փակված չէ ձեր առաջ: Իսկ ինչ վերաբերում է ինձ, հայտնեցեք Բեշիր գորապետին, որ շատ զգացված եմ նրա ողջույնի և ինձ առաջարկած բարեկամության համար: Ասացեք, որ վաղ առավոտ անձամբ կգամ նրան ողջանելու: Տեսությունս հետաձգում եմ մի օր այն պատճառով, որ կարողանամ պատրաստվել և պարտ ու պատշաճ մեծարանքով դիմավորել գորապետին:

Պատգամավորներն հիացան թագավորի խոնարհ ու քաղաքավար պատասխանի վրա, որովհետև նրա սիրտը թափանցել չկարողացան, ուստի ուրախ ուրախ իրանց նավակը դառնալով՝ դեպի բանակն ուղղվեցան:

Երբ Բեշիրը թագավորի պատասխանը լսեց, հրճվեցավ . նա հավատաց, որ թագավորը սարսափել է արդեն յուր գործի բազմությունից և թե յուր տեսությունը հետաձգել է այն պատճառով, որ արժանավոր ընծաներ պատրաստե յուր համար:

Բայց թագավորը դառնալով յուրայինների մոտ, հայտնեց, որ պատրաստվին վաղը ևեթ թշնամու վրա հարձակվելու:

Արքայի թիկնապահները, որոնց թիվը հազիվ հարյուրի էր հասնում, մնացին ապշած:

«Ինչպե՞ս թե հարձակվել թշնամու վրա . ի՞նչ կարող ենք անել մենք այն ահագին բանակի դեմ . . . », մտածեցին նրանք:

Թագավորն այդ իմացավ և զինվորներին դառնալով հարցրեց .

Կուգե՞ք, որ ձեր թագավորը գերվի Բեշիրից:

Երբե՛ք, գոչեցին նրանք միաբերան:

Պատրաստվեցեք ուրեմն կռվելու: Իշխան Մարգալետունին քսան հոգով ջախջախեց այս բանակը, մի՞թե դուք, հարյուր հոգիք, նույնը չեք կարող անել:

Մարգալետունու քաջերի անունը ցնցեց զինվորներին:

Առաջնորդի՛ր մեզ, տեր արքա . մենք հետ չենք մնալ նրանցից, գոչեցին նրանք եռանդով:

Ես ձեզ հետ կլինեմ մինչև իմ վերջին շունչը, ասաց թագավորը: Ապա դառնալով կղզու դարանապետին հարցրեց . քանի՞ լաստի պատրաստություն ունի կղզին:

Քսան, եթե գործածական նավակները չհաշվենք,-պատասխանեց դարանապետը:

Այդ բոլորը թող հանվին դարաններից: Վաղ առավոտ, դեռ արևը չծագած, նրանք պատրաստ պիտի լինին ծովն իջնելու:

Պատրաստ կլինին նույնիսկ այս գիշեր, հարեց դարանապետը և գլուխ խոնարհելով արքային, հեռացավ:

Թագավորի ձեռնարկությունը ավելի քան հանդուգն էր: Մի քանի տասնյակ զինվորներով գնալ հազարավորների դեմ և այն՝ ջրերի խորքից նրանց հետ կռվելու համար, կնշանակեր՝ գնալ իսկական մահվան դեմ:

Վանքի միաբանները, որոնք ավելի լավ էին կշռում վտանգի մեծությունը, խոսեցին այս մասին թագուհու հետ, իսկ վերջինս եկավ արքային համոզելու, որ հետ կանգնե նա յուր մտադրությունից:

Այս կղզու մեջ մենք կարող ենք ապահովապես պաշտպանվել, ասաց նրան թագուհին . մեր ունեցած զորքը և նրա հետ էլ վանքի միաբանությունը կարող են հաջողությամբ հետ մղել ափերից թշնամու լաստերը: Դրա համար կղզին ունի ամեն հարմարություն: Իսկ կղզուց դուրս՝ չկա քեզ համար հենարան, թշնամին յուր նետերի տարափով կծածկե քո հարյուր զինվորներին, այնուհետև կղզին

կմնա արաքացոց կատաղության նշավակ:

Երկու գորավոր պատճառներ ստիպում են ինձ այդ քայլն անելու, պատասխանեց թագավորը, առաջինը՝ իմ արքայական պատվասիրությունը: Այս գոռոզ հագարացին համարձակվեցավ պատգամավոր ուղարկել ինձ և Սևանը պահանջել, անվանելով նրան ամիրապետի կալված: Բացի այդ, նա ինձ հրավիրեց յուր բանակը բարեկամության դաշն կռելու, որ իրանց լեզվով կնշանակե՝ գերության շղթայով կապվելու . . . Այդ թշվառականը, որ ջարդ է կերել Մարգալետունու քսան զինվորներից, այնքան անգոր է համարում հայոց թագավորին, որ համարձակվում է այսօրինակ նվաստացուցիչ առաջարկություն անել նրան: Այժմ իմ պարտականությունն է հասկացնել նրան, որ առյուծը գառագդի մեջ էլ առյուծի սիրտ է կրում . . . Բացի այդ, Մարգալետունու օրինակը իմ առջևն է . որքա՛ն էլ իմ զինվորների թիվը նվազ, այսուամենայնիվ ես պիտի հարձակվեմ, որովհետև ամոթ է, որ Աշոտ-Երկաթը Գևորգ իշխանի չափ գոնե կորով չարտահայտե այս դեպքում: Երկրորդ պատճառը, որ առավել գորավոր է, այն է՝ որ կյանքը կորցրել է յուր արժեքը իմ աչքում, նա դարձել է ինձ համար տանջարան, ես աշխատում եմ փախչել նրանից . . . Այս մասին շատ եմ խոսել քեզ հետ . և դու գիտես, թե որքա՛ն իրավունք ունեմ ես մահվան փափագելու . . . Այժմ ահա՛ հասել է ժամը, և ես պիտի օգուտ քաղեմ նրանից . . . Ես վայրկյան առաջ կամենում եմ ազատվել խղճի խայթերից, հոգվո անվերջ տանջանքներից . . . Եվ այս դեպքում ինձ մնում է տակավին մի մխիթարություն, այդ այն է, որ այս կովի մեջ ստացածս մահը կարող է իմ անունը փառավորել: Ես, իհարկե, չեմ մտածում իմ հիշատակի, այլ հետնորդների մասին, իմ մահվամբ ես մի խրախուսական օրինակ կթողնեմ նրանց համար . . .

Առաջին պատճառը և՛ հարգելի, և՛ իրավացի է . բայց երկրորդը՝ անիրավ, պատասխանեց թագուհին: Եթե կյանքը բեռն է դարձել քեզ համար, և դու կամենում ես նրանից ազատվել, դա քո իրավունքն է . բայց քեզ հետ միասին տանել մահվան դեմ ուրիշ հարյուր հոգի, անիրավացի է: Այդ մարդիկը գուցե կդգում պատասպարվելով ազատ մնային վտանգից, ինչո՞ւ աշխարհից ելնելու վայրկենին իսկ ծանրաբեռնվել հանցանքներով . . . Ինչո՞ւ պատճառ դառնալ ընտանիքների դժբախտության, գրկել նրանց կերակրող ձեռքերից . . .

Այդ դեպքում արդեն թույլ չեն տալ, որ ինձ մեղադրեն, ես արդեն չափել եմ, կշռել իմ քայլը և գիտեմ, թե նա ո՛ւմ կարող է վնասել: Այս հարձակումը գուցե մի գո՛հ ունենա, բայց այդ գոհը կլինի նա, ով հետամուտ է մահվան, մնացյալները հաղթանակով կվերադառնան:

Տարօրինակ մի գուշակություն է այդ . . .

Այդպես է . Բեշիրն այժմ անհոգ նստած յուր վրանում՝ սպասում է իմ անձնատուր լինելուն կամ մեր կղզու «մեծագին գանձերին» . . . Նրա պատգամավորներն այնպիսի պատասխան տարան այստեղից, որ նա ուրիշ բանի սպասել չի կարող: Ուրեմն անխորհուրդ կերպով չեն ես այս քայլն անում, թող անհոգ լինին միաբանները, անհոգ լինի և թագուհին:

Եվ թագուհի՞ն . . . Ուրեմն դու հավատում ես, որ նա կարող է անհոգ լինել, երբ թագավորը հետամուտ է լինում մահվա՞ն . . .

Չէի կամենալ վիշտ պատճառել քեզ . . . Բայց իմ վճիռն անդարձ է: Ինչ հետևանք էլ որ նա ունենա, դու պիտի հաշտվես նրա հետ: Իմ երջանկության օրերում անգամ ես թույլ չեմ տվել, որ անձնասիրությունը գերակշռե իմ մեջ պատվասիրության, ի՞նչպես կարող եմ թույլատրել այդ ա՛յժմ, երբ դեպի իմ անձը տաժում եմ միայն ատելություն . . .

Օ՛, ինչպե՛ս անգութ ես . . . գոնե վերջին պատճառն ինձ չհայտնեիր, գոնե զգալ չտայիր ինձ, թե դիմավորում ես մահվան այն պատճառով, որ չունիս աշխարհում այլևս մեկը, որի համար կամենայիր դու ապրել . . .

Այս ասելով թագուհին հեռացավ թագավորից և վշտահար սրտով յուր կայանը դարձավ:

Հետևյալ առավոտ, դեռ արևը չծագած, լաստերը պատրաստ ջրի վրա էին: Թագավորի ներկայությամբ զինվորները նետաձգության փորձեր էին անում: Նա կամենում էր ստուգել, թե որո՞նք կարող են պիտանի լինել արշավանքին, որպեսզի լաստերի վրա անշահ մարդիկ չվերցնեն:

Յուր հարյուր զինվորներից նա ընտրեց միայն յոթանասուն հոգի, որոնք կորովի, մազից չվրիպող նետաձիգներ էին: Դրանց բոլորին տեղավորեց տասը լաստի վրա, յուրաքանչյուր լաստին հատկացնելով յոթ զինվոր, իսկ լաստավարներ կարգեց միաբաններից, որոնք հաջողակ էին այդ գործում:

Ապա ընտրեց յուր համար մի թեթևաշարժ նավակ, ուր վարողներից գատ տեղավորեց նաև յուր ազատանի թիկնապահները: Այնուհետև հրաման տվավ կղզում մնացող գործին և միաբանությանը, որ շարունակ դիտեն յուր շարժումը և նշան տալուն պես բոլորը նիզակներով զինված ելնեն լաստերի վրա և առաջանան դեպի թշնամին: Այդպես պիտի անեին նրանք, ցույց տալու համար, թե կղզուց նոր գործ է հասնում օգնության:

Երբ արևը, Այծեննասարի ետևից ելնելով՝ բարձրացավ մի ասպարեզ, թագավորի փոքրիկ նավատորմը սկսավ մեղմ ընթացքով դեպի Բեշիրի բանակն առաջանալ: Արքայի նավակը, որ զարդարված էր դրոշակներով, գնում էր առջևից, իսկ լաստերը հետևում էին նրան գույգ-գույգ: Զինվորները թեպետ համակ գրահագգեստ, բայց ամփոփած ունեին նիզակներն ու վահանները, որպեսզի կարծել տան թշնամուն, թե զինվորված չեն գալիս իրանց մոտ: Հագիվ քանի մի հարյուր գրկաչափ հեռացան նրանք կղզուց և ահա Բեշիրի գունդերը եկան խոնավեցան ավերի վրա՝ հայոց թագավորի և նրա շքախմբի գալուստը դիտելու: Նրանցից շատերն անգեն էին . շատերը, մինչև անգամ, բոկոտն կամ կիսով չափ հագնված: Ոչ ոք նրանցից չէր սպասում հարձակման:

Իսկ Բեշիրը, որ ձգված էր յուր զարդարուն վրանում, երբ Աշոտ Երկաթի գալուստն իմացավ, հրամայեց, որ շքադիր խմբերը գան և վրանը պատեն, որպեսզի հայոց թագավորը տեսնե ամիրապետի գորավարին կատարյալ շքեղության մեջ: Ապա նա հագավ յուր հարուստ զգեստները, ծածկեց ոսկե ցցունքով զարդարուն ասպարոշը, կապեց դամասկյան ոսկեզարդ սուրը և փառավոր օթոցի վրա բազմելով, սպասում էր հյուրին: Նա որոշել էր պատվով պահել թագավորին մի քանի ժամ . մինչև որ հետը բերած ընծաները նա կհանձներ յուր գանձապահին, իսկ հետո կհրամայեր շոթայի զարնել, որպեսզի Սևանն առնելուց հետո հետիոտն տաներ նրան Դվին:

Այն ժամանակ հայերը թո՛ղ ճանաչեն Բեշիրին, թո՛ղ սարսափահար լինին նրա անունը լսելուց, և այն սրիկա իշխանը, որ համարձակվեց գիշերանց իմ բանակի հանգիստը խռովել, թո՛ղ գա ծնկաչոք ներողություն խնդրելու և Դվինի գնդանում յուր դժբախտ գլուխը լալու . . . »:

Այս մտքերով էր զբաղված Բեշիրը, երբ Աշոտ արքայի տորմիդն սկսավ մոտենալ ավիին: Հագարացի հրոսակները սկսան ավելի և ավելի խոնվել ավագուտի և ժայռերի վրա: Մոտեցող լաստերը իրանց գրահագգեստ գինվորներով՝ տեսնելու գեղեցիկ խաղալիքներ էին թվում նրանց:

Հանկարծ թագավորը, կապարճակրի ձեռքից արծաթե աղեղն առնելով, գոչեց .

Ժամանակ է, քաջեր, նետերնիդ տեղացեք . . .

Զինվորները մի ակնթարթում վահանները ձեռք առան և լայնալիճերը լարելով սկսան արագ-արագ նետաձիգ լինել դեպի հագարացիները:

Մի գարհուրելի աղաղակ ու իրարանցում փրթեց ծովափին: Արաբացիք գլուխները կորցրած սկսան իրար հրելով և կոխկրտելով դեպի վրանները վազել, բայց քաջաձիգ հայերի նետերը սաստիկ արագությամբ տեղալով հետևում էին նրանց և թավալում շատերին ավագուտի մեջ, ժայռերի վրա կամ նույնիսկ վրանների առաջ: Ո՛չ մի նետ ապարդյուն չէր սլանում, ո՛չ մի ճայթյուն առանց գոհի չէր անցնում:

Բեշիրը տակավին գեղեցիկ երագներ էր տեսնում, երբ յուր բանակի մեջ փրթող գարհուրելի աղաղակը լսեց, նա շփոթված վեր թռավ տեղից և վրանի դռնում թիկնապահներին պատահեց, որոնք սրտատրոփ, այլայլված հայտնեցին նրան, թե հայերը հարձակվել են իրանց վրա:

Օ՛ն անդր, ի գե՛ն, գոռաց նա խոպոտ ձայնով և սուրը հանելով վազեց դեպի առաջ: Բայց փախչող զորականի խռանը պատահելով՝ ստիպված եղավ հետ մղվել դեպի յուր թիկնապահները:

Այսուամենայնիվ զորապետն իրան չկորցրեց, նա աշտանակեց իսկույն յուր ամեհի նժույգը, որ բերավ նրան թիկնապահներից մինը և ահավոր սուրը

հանելով գոռաց .

Արաբացի քաջեր, մի՛ թուլանաք, մի՛ շփոթվեք, օ՛ն, հետևեցեք ինձ . . . հառա՛ջ, սուսերավորներ, հառա՛ջ, նիզակավորներ . . . թշնամին սակավաթիվ է, հարձակվեցե՛ք, ջարդեցե՛ք նրան . . .

Բայց գորապետին քչերն էին հետևում, իսկ թիկնապահները գոռում էին .

Թշնամին ծովի վրա է, տեր, ի՞նչ կարող են անել նրանց մեր սրերն ու նիզակները . . .

Օ՛ն ուրեմն, հառա՛ջ, նետաձիգ քաջեր . ցույց տվեք անհավատներին ձեր բազկի գործությունը, ծովակուր արեք այդ սրիկաներին, գոռում, գոչում էր գորապետը:

Նետաձիգները, արդարև, խմբվեցան նրա շուրջը և ասպարափակ կազմելով սկսան հառաջանալ դեպի ծովափը: Նրանցից շատերն սկսան քաջաբար աղեղները լարել, նետեր արձակել, բայց բնությունն ինքը օգնության էր հասնում հայերին: Արևը նրանց ետևը լինելով՝ յուր հրափայլ ճառագայթներով խտղտում էր արաբացի զինվորների աչքերը, այդ պատճառով նրանք չէին կարողանում իրանց նետերն ուղղել նպատակին, այլ մեծ մասամբ ձգում էին ծովի դատարկ տարածության մեջ: Մինչդեռ հայերն, ընդհակառակը, չէին շեղում նպատակից: Նրանց պողպատյա փքինները թափանցում էին թշնամու ասպարափակը, պատառում էին կաշվե վահանակները և անարգել ցցվում գրահապատ կրծքերի մեջ, խլում գորականի սաղավարտը, փշրում նրա երեսակալը կամ շամփրում ասպարից դուրս գտնվող սրունքները: Ծովափը հետզհետե ծածկվում էր դիակներով, և սակայն Բեշիրը դիմադրում էր համառությամբ, հուսալով վերջ ի վերջո վանել ծովի միջից հերոսաբար կռվող քաջերին: Բայց նրանք ընդհակառակը, զորանում և ավելի ու ավելի մոտենում էին ափին: Այդ հանգամանքը զարմացնում էր արաբացիներին:

Հանկարծ թագավորի նավակի մեջ բարձրացավ մի կարմիր դրոշ և սկսավ ծածանել օդի մեջ: Դա կղզեցիներին որոշ հրաման տվող նշանն էր:

Իսկույն կղզու առաջ սկսան երևալ նորանոր լաստեր, որոնք հետզհետե դուրս էին գալիս խարակների ետևից և առաջանում դեպի հայոց նավախումբը:
Թշնամին պարզ տեսնում էր, որ նրանք լցված էին մարդակույտ բազմությամբ:
Երկարաբուն նիզակները, որոնք ճոճում էին լաստերի վրա, ցույց էին տալիս, որ եկողները նոր գորախմբեր են: Պղնձե վահանները և բազմատեսակ գնք ու գրահները, որոնք փայլում էին այդ լաստերի վրա, մի առանձին սպառնական տեսք էին տալիս նրանց:

Բեշիրի գորքերն սկսան վախենալ, նրանցից շատերը, մինչև անգամ, որոշեցին նահանջել կամ միանգամայն փախչել: Որովհետև մտածում էին . «Եթե կովող տորմիդը այսքան մեծ կոտորած է անում, ի՞նչ կլինի մեր դրությունը, եթե օգնական լաստերն էլ հասնեն»: Իսկ այս վերջիններն ավելի բազմաթիվ էին:

Ջորապետը նկատեց գորքի այդ խլրտումը և ավելի սկսավ խրախուսել նրանց, բայց յուր ձայնն այլևս չէր ոգևորում լքվածներին: Իզուր նա գոռում և փրփրերախ նժույգն այս ու այն կողմն էր վազեցնում, երկյուղը հետզհետե պաշարում էր ամենքին: Նրա համհարգներից մինը, մինչև անգամ, մոտեցավ և խորհուրդ տվավ նրան նահանջի փող հնչեցնել:

Այդ հայերը, տե՛ր, մեծ պատրաստություն ունին, ասաց նա զորապետին . փոքրիկ տորմիդով մեր դեմ խիզախելը միայն մի պատրվակ էր, որով նրանք կամեցան քաշել մեզ դեպի կռիվ և զբաղեցնել, զորավոր հարձակումը անշուշտ նոր պիտի սկսեն:

Այդ եկողներին էլ կշարդենք մենք, գոռաց զորապետը:

Չենք կարող, որովհետև նրանց ուրիշները կհետևեն: Երբ ես պատգամավոր գնացի թագավորի մոտ, նրա կղզին լիքն էր գորքերով, մենք պիտի խույս տանք կոտորածից, պնդեց համհարգը:

Նրանք դեռ այս վեճի մեջ էին, երբ նետաձիգների մի խումբ, որ հանդիպակաց էր կովող լաստերին, չկարողանալով այլևս դիմադրել նրանց՝ երես դարձրավ և սկսավ փախչել:

Բեշիրը կատաղած ու այլայլված արշավեց դեպի նրանց, բայց հուսահատ խուժանին դիմադրել չկարողացավ: Սաստիկ հոսանքն առավ յուր մեջ նրա նժույգը և առաջ վարեց: Մյուս կովող խմբերը, որոնք տակավին դիմադրում էին հայերին՝ տեսնելով գորապետին փախչող խուժանի մեջ, կարծեցին, թե նա խույս է տալիս ճակատից, ուստի իրանք էլ դիմադարձ եղան և սկսան փախչել: Նահանջն ընդհանուր դարձավ . Բեշիրը դադարեց գոռալուց և յուր գնդապետների հետ միասին հետևեց փախչող գործին:

Բայց թշնամու նահանջը նոր եռանդ ներշնչեց հայերին: Նրանց լաստերն ալիքների վրա սուրալով՝ հասան եզերքին, մարտիկները իրար ետևից դուրս թռան ցամաք և ահագին աղաղակով ընկան թշնամու ետևից: Հասան շուտով և այն լաստերը, որոնք ահաբեկել էին թշնամուն: Դրանց վրա եղողները ոչ այլ ոք էին, եթե ոչ մնացորդ երեսուն զինվորները, որոնց թագավորը թողել էր կղզում, և Սևանի հոգևոր միաբանությունը: Վերջիններս արքայի հրամանով հանել էին վեղարներն ու խույրերը և ծածկել սաղավարտներ, իսկ ձեռքներին բռնել վահան և նիզակ: Նրանք, իհարկե, չպետք է մասնակցեին կովին, և ոչ իսկ ափին մոտենային, այլ միայն գորագունդ կեղծելու պաշտոն ունեին: Այդ պատճառով նրանցից շատերը կրում էին միանգամայն մի քանի հատ տեգեր, որպեսզի հեռվից ավելի ահավոր երևան թշնամուն:

Թագավորի հնարագիտությունը հաջողեց: Երբ նրա մարտիկները դուրս ելան ցամաք, «խրտվիլակ» տորմիդն էլ հասավ այդտեղ: Երեսուն զինվորները և նրանց հետ միասին երիտասարդ աբեղաները փութացին, միացան կովող քաջերին և ընկան փախչող հագարացիների ետևից: Հալածողներին ընկերացան մոտակա Ցամաքաբերդ, Վալսեր, Գոմաձոր, Նոակծին և այլ գյուղերի հայ բնակիչները: Նրանք թշնամու ցրված գնդերի մեծ մասը շարդեցին և մնացյալները փախցրին դեպի հեռավոր լեռներն ու հովիտները:

Դառնալով բանակատեղը, հայ կտրիճները հավաքեցին թշնամու թողած ավարը, որ բավական հարուստ էր, կապտեցին ընկածների զենքերը և քակեցին բազմաթիվ վրանները, որոնց հետ նաև Բեշիրի հարուստ տաղավարը, և այդ ամենը միասին փոխադրեցին կղզին:

Թագուհին, որ սրտատրոփ սպասում էր կռվի վախճանին, յուր նաժիշտների հետ միասին իջավ կղզու ափը՝ հաղթական երգերով վերադարձող քաջերին դիմավորելու:

Հայերն այս կռվում կորուստ չունեցան, վիրավորվել էին մի քանի հոգի, որոնց՝ կղզին հասնելուն պես, թագավորը հրամայեց փոխադրել հարմար կացարան՝ զգուշությամբ խնամելու համար: Այնուհետև հոգևոր հայրերը մատուցին տաճարում գոհության պատարագ, որին ներկա էին թագավորը, թագուհին և բոլոր զինվորները: Ապա վերջինները կատարեցին հաղթության խրախճան, որին մասնակցեց շրջականերից ժողովված գյուղական ամբոխը:

Բայց թագավորը տխուր էր և դալկադեմ . նա ժամանակից առաջ քաշվեցավ յուր կացարանը, առանց գորքի ուրախության մասնակցել կարողանալու:

Այս հանգամանքը անհանգստացրեց թագուհուն և նա դիմեց արքայի մոտ՝ նրա տխրության պատճառն իմանալու:

Ես վիրավորված եմ, ասաց թագավորը մեղմ ձայնով:

Վիրավորվա՞ծ . . . բացականչեց թագուհին . ինչո՞ւ ուրեմն չես հայտնում մեզ այդ . . . ո՞ւր է վիրաբույժը . . . կանչենք նրան այստեղ . . . :

Թո՛ղ, ես չեմ կամենում գորքի ուրախությունը խանգարել . . . Մի օրից հետո էլ կարող ենք մենք այս վերքը դարմանել, ընդհատեց նրան թագավորը:

Բայց դու գունատ ես և թախծադեմ, անշուշտ խոր է քո վերքը . . . Ես տխուր եմ այն պատճառով, որ կենդանի վերադարձա այստեղ . . . :

Աստվա՛ծ իմ . . . Դու դարձյալ նույն մտքերո՞վ ես զբաղված:

Ես ցավում եմ, որ մահացու չէ վերքս:

Խնայի՛ր ինձ, աղաչում եմ . . . աղերսեց թագուհին:

Այո՛, թշնամին արդեն նահանջում էր, երբ մի նետ եկավ և ցցվեց իմ կողերի մեջ . . . Ես ուրախացա . . . կարծեցի թե իմ գորքի հաղթանակը կպսակվի իմ մահվամբ . այդ պատճառով էլ իսկույն դուրս քաշեցի նետը, որպեսզի նրա հետ միասին ելներ և իմ հոգին, բայց ավա՛ղ . . . Արաբացու բազուկը չէր կարողացել Աշոտ-Երկաթին սպանելու չափ ուժով ձգել աղեղը . . .

Օ՛հ, ինչպե՛ս անսիրտ ես դու, մրմնջաց թագուհին, և այլևս համբերել չկարողանալով՝ դուրս եկավ իսկույն սրահը և դռան մոտ կանգնած բարապանին հրամայեց՝ վազել վիրաբույժի ետևից:

Վերջինս եկավ, քննեց արքայի վերքը, որ լայն բացված էր նրա կողերի մեջ . լվացավ այն զգուշությամբ, և վրան դարմաններ դնելով՝ կապեց խնամքով: Թագուհու հարցին թե՛

Որքա՞ն վտանգավոր է նա, պատասխանեց .

Փառք աստուծո, արքայի կյանքին վտանգ չէ սպառնում:

Բայց երբ թագավորը առանձին առնելով հրամայեց նրան ճշմարիտը խոստովանել, նա ասաց .

Հարվածող նետը, տեր արքա, թաթախված է եղել թույնի մեջ . վերքի արագ բորբոքումը ծանր ապագա է գուշակում:

Թագավորի դեմքի վրա փայլեց գոհության մի ժպիտ, որ սակայն զարմանք պատճառեց վիրաբույժին: